

- Rathmayr R., 1991, *Von kommersant- bis džast-in-tajm: Wiederbelebungen, Umwertungen und Neubildungen in Wortschatz der Perestrojka*, w: Hartenstein K., Jachnov H. (wyd.), *Slavistische Linguistik* 1990, München, 189-232.
- Rževskij L., 1951, *Jazyk i totalitarizm*, München.
- Seliščev A.I., 1968, *Revoljucija i jazyk*, w: *Izbrannye trudy*, Moskva.
- Urban M.E., 1985, *From Chernenko to Gorbachev: A Repoliticization of Official Discourse?* Paper prepared for the III World Congress of Soviet and East European Studies, Washington.
- Vereščagin E.M., 1995, *Postkommunistisches „Newspeak“: Ein Erbe des Totalitarismus*, w: Steinke K. (wyd.), *Die Sprache der Diktaturen und Diktatoren*, Heidelberg, s.202-216.
- Weiss D. (1986), *Was ist neu am „Newspeak“? Reflexionen zur Sprache der Politik in der Sowjetunion*, w: Rathmayr R. (wyd.), *Slavistische Linguistik* 1985, München, 247-325.
- Winogradowa V., 1996, *Sprachliche Strategien der Gewaltvorbereitung bei dem russischen Rechtsextremisten Shirinowski*, w: Diekmannshenke H., Klein J. (wyd.), *Wörter in der Politik* Opladen, s.123-131.
- Zemcov I., 1985, *Sovetskij političeskij jazyk*, London.
- Zemskaja E.A., 1991, *Jazyk sovremennyh gazet i perestrojka*, w: *Zielsprache Russisch* 1, 1-8.
- Zybatov L.N., 1995, *Russisch im Wandel. Die russische Sprache seit der Perestrojka*, Wiesbaden.

MARZENA MAKUCHOWSKA

PAVEL ODALOŠ, *SOCIOLEKTY V BASKETBALOVOM A PENITENCIÁRNOM PROSTREDÍ*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 1997, 92 s.

Lingvisticky orientovaná monografia Pavla Odaloša *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí* púta pozornosť čitateľa a vzbudzuje záujem odborníka už svojím názvom a predovšetkým svojím originálnym a špecifickým obsahom i zacielením. Problematika monografie sústreďuje cieľavedomý a systematický autorov záujem už dávnejšie, fakticky od jeho diplomovej práce (*Slang poslucháčov Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici*), ktorou v roku 1984 absolvoval pedagogický odbor vysokoškolského štúdia slovakistiky. V roku 1995 obhájil vedeckú hodnosť kandidát filologických vied dizertačnou

prácou (*Nespisovné útvary v komunikácii basketbalového a penitenciárneho prostredia*), ktorej skrátenu verziou je uvádzaná monografia.

Originalita tejto práce sa zakladá na zrealizovaní a deskripcii výskumu a kvalifikovaní jeho výsledkov, pretože ide o sondu do variety slovenského národného jazyka, ktorá nestojí v centre záujmov slovenských lingvistov. Výskumu slangizmov, profesionalizmov a argotizmov, pre ktoré P. Odaloš používa ako strešné označenie termín *sociolekt*, sa v slovenskej lingvistike príležitostne venovali len niektorí bádatelia napr. medzi mládežou a študentmi (Š. Krištof), vojakmi (J. Šikra) alebo v medicínskej oblasti (J. Klincková).

Impulzy pre svoj výskum nachádza P. Odaloš predovšetkým v sociolingvisticke, ktorá sa od poslednej tretiny 20. storočia intenzívne zameriava na skúmanie jazyka v jeho spätosti so spoločnosťou a na vzťahy jazykových a sociálnych štruktúr, ale tiež v dôvernom poznaní basketbalového i penitenciárneho prostredia. V prvom viac ako desať rokov aktívne pôsobil ako hráč, v druhom už svojho času robil lingvistické výskumy. Hlavným dôvodom takejto výskumnej zameranosti je podľa autora „skutočnosť, že zatiaľ ani jeden slovenský lingvista súčasne neanalyzoval v štúdiu alebo v monografii slangizmy, profesionalizmy a argotizmy, a preto tiež nikto doteraz nerobil zároveň výskumy v basketbalovom a penitenciárnom prostredí“ (s. 5).

P. Odaloš svoju prácu rozčlenil do štyroch základných častí: 1. *Charakteristika sociolektov* (s. 6-18), 2. *Slangizmy, profesionalizmy a argotizmy v komunikácii* (s. 18-61), 3. *Korešpondencia jazykových javov so sociálnymi a psychosociálnymi parametrami* (s. 62-76), 4. *Záver a perspektívy* (s. 76-80). Knižku uzaviera síce obsiahla bibliografia, predsa však neobsahuje všetky pramene, na ktoré sa autor odvoláva a zaznamenáva ich v texte. Azda by v tomto žánri nemusel absentovať ani vecný a menný register.

V prvej kapitole sa autor venuje formovaniu obsahu termínov *slang*, *professionalizmy* a *argot* v kontexte názorov slovenskej lingvistiky v rámci časového obdobia 1918-1997, ktoré člení na tri časové úseky. V prvom období (1918-1945) vznikajú prvé štúdie o študentskom slangu i prvá systematická práca J. Orlovského o slangu, cenná z materiálnej stránky. Argot sa v tomto období neskúmal, a preto ani neboli zreteľne vymedzené rozdiely medzi slangom a argotom. Druhé obdobie (1945 – koniec 60. rokov) charakterizuje autor sformovaním reálneho a negativistického pohľadu na slang, sformovaním obsahu termínu *argot* a záujmom o fungovanie slangu v umeleckej literatúre. Jeden z hlavných nedostatkov negativistického pohľadu na slang vidí sociolingvista P. Odaloš v tom, že jeho zástancovia „slang neskúmajú komplexne v rámci komunikačných sfér a situácií, jazykové údaje nedávajú do vzťahu k

sociologickým charakteristikám komunikantov” (s. 8). Tretie obdobie (začiatok 70. rokov – 1997) charakterizuje rozvinutie výskumov slangu i argotu a sformovanie obsahu termínu *profesionalizmy*. Toto obdobie obohatil svojimi prvými výskumami napr. *argotu* pohronsých obchodníkov (motúziarčiny) alebo drotárskeho argotu tiež P. Odaloš.

Súčasťou prvej kapitoly je podkapitola o slangu, profesionalizmoch a argote v zahraničnej lingvistickej literatúre, z ktorej si autor podrobnejšie všima českú a ruskú (sovietsku), ale zmieňuje sa tiež o anglickej a americkej literatúre. Prehľad názorov slovenských i zahraničných lingvistov kompletizuje autor údajmi o menách a dielach jednotlivých lingvistov.

Záver prvej kapitoly tvorí vymedzenie základných pojmov monografie. P. Odaloš odôvodňuje používanie termínu *sociolekty* na označovanie slangu, profesionalizmov a argotu, pretože tento termín a pojem nie je ustálený ani vo svetovej (!) lingvistiky. Za výhody termínu *sociolekt* považuje:

„1. zreteľné odlišovanie od teritoriálnych nárečí v línii sociolekty – dialekty, 2. výraznú signalizáciu jeho väzby na spoločenskú štruktúru prostredníctvom polopredpony socio-, 3. absenciu polemických diskusií z minulosti o funkčnosti tohto termínu” (s. 14).

P. Odaloš pracuje vo svojej monografii len s lexikálnymi charakteristikami sociolektov, t.j. sociolektických slov čiže sociolektizmov – oprávnené pritom pripomína postupné formovanie aj ďalších jazykových rovín v ich rámci okrem lexikálnej roviny (napr. typická intonácia alebo nedodržiavanie asimilácie na zvukovej rovine, deformovanie slovných tvarov na morfolologickej rovine, rôzne druhy elíps na syntaktickej rovine a pod.)-, preto z hľadiska zámeru utajovať obsah komunikácie rozlišuje dve skupiny sociolektov. Na jednej strane sú to slangizmy a profesionalizmy, funkciou ktorých nie je utajovať informácie. Na druhej strane to je argot, funkciou ktorého je utajiť informácie v komunikácii. Vykonávanie činnosti v určitej špecifickej oblasti integruje slangizmy a profesionalizmy ako „varianty lexikálnych jednotiek, ktoré sa používajú v komunikácii pri realizácii odbornej alebo inej činnosti vykonávanej na profesijnej či záujmovej úrovni v príslušnej sfére” (s. 15). Zo štylistického hľadiska autor diferencuje slangizmy ako pomenovania s aktualizácnou funkciou v komunikácii, vyznačujúce sa veľkou mierou expresivity a vznikajúce hlavne metaforizáciou, univerbizáciou alebo odsekávaním, a profesionalizmy ako pomenovania s ekonomizujúcou funkciou, ktoré sa vyznačujú malou mierou expresivity a vznikajú najmä univerbizáciou, deriváciou a prípadným metonymickým prenášaním významu.

Argot vymedzuje P. Odaloš v širšom zmysle slova ako každý lexikálny súbor, ktorý sa používa na utajovanie – vtedy ho používajú skupiny, ktoré nie sú v roz-

pore so spoločnosťou. V užšom zmysle slova vymedzuje argot ako lexikálny súbor konšpiratívneho charakteru skupiny s protispoločenskou či až nezákonnou orientáciou. V druhej kapitole autor vysvetľuje metodické otázky svojho výskumu, v ktorom sa neobmedzil iba na slovotvorno-sémantický prístup, pretože tento sa neorientuje na jazykové fakty v rámci súvislého textu zaznamenaného v autentickom prostredí. V súlade s formulovanou hypotézou výskumu (s. 5) zvolil si ako výskumník, ktorý sa potrebuje určité obdobie zdržiavať v skúmanej skupine, náročnejší, komunikačný prístup, resp. kombináciu oboch prístupov. Pri zhromažďovaní a analýze lingvistického materiálu kombinoval viacero metód (napr. nekontrolované a kontrolované pozorovanie, dotazníková, analyticko-syntetická, matematicko-štatistická metóda, komparácia, abstrakcia), a tak zvýšil ich spoľahlivosť. V tejto kapitole ďalej vymedzuje a detailne charakterizuje typy komunikačných situácií profilujúcich vznik sociolektizmov v basketbalovom a penitenciárnom prostredí, analyzuje registrované sociolekty fungujúce v rozličných komunikačných situáciách oboch prostredí zo slovotvorno-sémantického hľadiska. Autor konštatuje, že fungovanie sociolektov v basketbalovom prostredí ovplyvňuje charakter komunikácie (oficiálnosť, polooficiálnosť alebo neoficiálnosť), ktorý determinujú sociálne alebo pracovné vzťahy medzi komunikantmi (tréner, hráči, rozhodca, hlásateľ, divák; penitenciármi pracovníci, odsúdení) a v penitenciárnom prostredí tiež odlišné ciele, ktoré sledujú komunikanti. Náročnú štruktúru textu v tejto časti monografie sprehl'adňujú a orientáciu uľahčujú súhrnné tabuľky, ktoré obsahujú štatistické údaje o jednotlivých socioleктоch, ich výskyte v charakterizovaných typoch komunikácie či spôsoboch ich tvorenia.

Vo štvrtej kapitole autor sleduje vplyv sociálnych parametrov na distribúciu jazykových prostriedkov v procese komunikácie. Jednotlivé sociálne a psychosociálne faktory v procese komunikácie rozdeľuje P. Odaloš na: činitele všeobecne súvisiace s komunikáciou (špecifická skúsenostno-znalostná báza, charakter komunikácie a sociálna rola), činitele špecificky súvisiace s výskumným prostredím (napr. začiatok a koniec basketbalovej činnosti, počet odohraných rokov, dĺžka praxe penitenciárneho pracovníka, čas strávený vo výkone trestu, charakter trestného činu, mentálna úroveň odsúdených a i.) a činitele priamo sa viažuce na osobu (vek, pohlavie, zamestnanie, vzdelanie, bydlisko, národnosť). Hierarchiu jednotlivých činiteľov zostavil autor na základe ich (i)relevantnosti k procesu distribúcie sociolektických pomenovaní v komunikácii. Autor konštatuje, že výrazný vplyv na proces komunikácie majú činitele všeobecne súvisiace s komunikáciou, menej výrazný vplyv majú činitele špecificky súvisiace s prostredím výskumu a najmenší vplyv majú činitele, ktoré

sa priamo viažu na komunikanta, čo sa môže zdať neočakávané, ale autor ukazuje, že tieto činitele ovplyvňujú komunikáciu len v niektorých skupinách respondentov. Naznačené výsledky výskumu P. Odaloša potvrdzujú jeho hypotézu, že rozloženie a využitie sociolektov v komunikácii závisí od situácie, v ktorej sa komunikácia realizuje, ako aj od miery jazykovej kompetencie používateľov jazyka. V basketbalovom i penitenciárnom prostredí sa vyskytujú dva typy komunikačných situácií: sociolektická lexika dominuje v neoficiálnej komunikácii v pomere 3:1 voči spisovným pomenovaniám, ktoré prevládajú v oficiálnej komunikácii. Z hľadiska prechodu sociolektizmov do spisovného hovorového jazyka rozlišuje P. Odaloš dva typy sociolektických slov: 1. profesionalizmy, ktoré nepovažuje za nespisovné slová a ich fungovanie v neutrálnej pozícii predpokladá kodifikáciu profesionalizmov v terminológii príslušného odboru alebo vo výkladovom slovníku slovenčiny (porov. s. 77), a 2. slangizmy a argotizmy, ktoré tvoria jadro sociolektov a sú nespisovné.

Monografia Pavla Odaloša *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí* sa zaraďuje k doterajším málopočetným knižným prácam o slovenských sociolektoch J. Orlovského (*K slovenskému slangu študentskému a vojenskému*, 1941), P. Ondrusa (*Sociálne nárečia na Slovensku I. Argot slovenských detí*, 1977) a B. Hochela (*Slovník slovenského slangu*, 1993), ponúka nové metodologicko-metodické východiská výskumu sociolektov a roztvára priestor pre jeho pokračovanie v ďalších komunikačných prostrediach či pre samotného autora, alebo ďalších bádateľov. Je podnetným príspevkom do slovenskej jazykovedy, ktorá zaň ďakuje nielen húževnatému autorovi, ale aj uvážlivému vydavateľovi.

IVAN OČENÁŠ

BOŻENA ŻMIGRODZKA, TESTAMENT JAKO GATUNEK TEKSTU, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ślaskiego w Katowicach*, nr 1698, Katowice 1997, 105 s.

Monografia B.Żmigrodzkiej wpisuje się w nurt badań ligwistyczno-pragmatycznych. Sama autorka określa ten nurt badań (za J.Mazurem) jako „tekstologia o nastawieniu pragmatycznym” (s.28). Koncepcja pracy inspirowana jest z jednej strony dociekaniem A.Wierzbickiej (genry mowy), z drugiej przemyśleniami B.Sandig (1978 i 1986), a na gruncie polskim M. Wojtak (1990; 1992), S.Gajdy (1993) i J.Mazura (1990), którzy zaproponowali opis gatunków językowych w kategorii wzorca tekstowego.

Celem omawianej pracy jest opis struktury wzorca gatunkowego testamentu i jego elementów składowych, ze szczególnym uwzględnieniem tych składników